

Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab.

Historisk-filologiske Meddelelser **XIII**, 2.

ÓLÁFR ÞÓRDARSON
MÁLHLJÓÐA- OG MÁLSKRÚÐSRIT

GRAMMATISK-RETORISK AFHANDLING

UDGIVEN

AF

FINNUR JÓNSSON

KØBENHAVN

HOVEDKOMMISSIONÆR: ANDR. FRED. HØST & SØN, KGL. HOF-BOGHADEL

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI

1927

HÁSKÓLI ÍSLANDS

ÚR BÓKUM FINNS JÓNSSONAR

Indledning.

En af det 13. århs. mest tiltalende skikkelser indenfor litteraturens område er Sturlungen ÓLÁFR ÞÓRÐARSON HVÍTASKÁLD.

Han var søn af Snorres broder Þórðr Sturluson og dennes frille Þóra, hvis herkomst er ukendt. Þórðr havde med hende 5 børn, hvoraf Olaf synes at have været den ældste; en anden søn var den berømte historiker og skjald Sturla (1214—84)¹. Olaf er vel født ved år 1210 på Staðr på Snæfellsnes. Om Olafs opvækst vides intet. Men han må have studeret i sin ungdom, ved omtalen af hans død i Isl. ann. kaldes han subdjakn, »en klærk af den lavere præstegrad, der bistår den forrettende præst under messe-tjenesten, tænder lysene, fremfører svarene osv.«². Det er klart af Olafs skrift, som her udgives, at han har kunnet latin særdeles godt, været en »velstuderet klærk«; men at han har udført nogen kirkelig tjeneste, derom forlyder der intet.

Det første, man hører om Olaf, er at han, da omtr. 16 år gammel, var tilstede hos sin farbroder Snorre i det bekendte gæstebud i julen 1226 (vinteren Sandvetr 1226—27)³, men der fortælles intet mere om ham ved den lejlighed. 1225 havde hans fader købt Hvammr i Hvammsfjorden og flyttede straks derhen. Det har da været Olafs hjem,

¹ Sturl. I, 48.

² A. C. Bang: Udsigt 1887, s. 180.

³ Sturl. I, 386.

og her træffer man ham 1228, da Sturla Sighvatsson af lagde et mindre venligt besøg dér, fornærmet over, at Þórðr havde skaltet og valt med familjegodordet. Det kom egentlig ikke til kamp, og affæren endte med en foreløbig fredstilstand, grið, hvorved Olaf fremsagde gridformularer. Heraf ses, at han allerede nu, omtr. 18 år gammel havde syslet med lovkyndighed og lovformularer, hvilket forklarer, at han — langt senere — blev lovsigemand. Fem år senere huserede Órækja Snorres søn i de vestlige egne og udøvede endogså hærværk i Hvamm hos Þórðr, sin onkel; for at modarbejde ham og hindre ham i yderligere voldsfærd samlede Þórðr en skare og sendte sine to sønner Sturla og Olaf til søs til Reykjahólar (hvor Órækja havde slået sig ned); dér tog de hele 'boet' (kvæg osv.) og førte det bort; der skete noget mere, hvorunder Olaf viste sin bestemthed. Han drog så til Bjarnarhöfn (på det nordlige Snefjældsnes) med alt det bortførte kvæg og var der om sommeren med mange mænd. Det endte dog med at Olaf og Órækja forligte sig med hinanden; Olaf gav ham 'selvdömme', men Órækja slog en streg over hele sagen og lovede Olaf sit venskab¹. Olaf begav sig igen til Hvamm. Dette er den eneste tildragelse af krigerisk eller ufredelig art, som Olaf deltog i; den endte på en smuk måde og viser Olafs fredelige sind. En anden ubetydelig sag forefaldt lidt efter, hvorunder Olaf atter viste sit fredelige sind². Endnu en tredje sag fortælles³ kort efter dette; en af præsterne — han hed Jon — søgte til Þórðr i Hvamm for at få hans bistand. Þórðr vilde ikke høre på ham; da tyde Jon til Olaf, og denne siges da at have givet ham et råd i

¹ Sturl. I, 463—67.

² Sst. 471—72.

³ Sst. 475—76.

forblommede udtryk om at slå sin modstander ihjæl, hvad der også skete. Olaf hjalp Jon efter tildragelsen. Dette er den eneste gang, at den mindre heldige side af Sturlungekarakteren viser sig hos Olaf. Året efter, 1235, da Órækja og hans mænd belejrede Reykjaholt, var Olaf dér, men der meddeles intet om hans deltagelse, og det endte med forlig¹. Vinteren 1236—37 bode Olaf på Snorres gamle gård Borg; »han havde flyttet derhen om foråret efter Snorres råd«². Året 1237 døde Þórðr, og da han kort før sin død delte arven mellem sine børn, lod han hver af sine sønner, Olaf og Sturla, få 'hundrede hundreder', hvilket var en betydelig sum³. Vinteren før siges Olaf at have digtet en drabe om biskop Torlak, helgenen, og begivet sig i fastetiden til Skalholt for dér at foredrage digtet. På tilbagevejen traf han Snorre, da hos Gissur Þorvaldsson på Reykir, og kom hjem ved påsketid. Der fortælles nu, hvorledes Sturla Sighvatssons spejder narrede Olaf til at røbe, hvad Sturla Sighvatsson vilde vide⁴. Samme år kom det til åben ufred mellem Sturla Sighvatsson og Snorre og dennes tilhængere. Det førte til kampen på Bær i Borgfjorden. Olaf var dér tilstede, uden at der fortælles noget om hans deltagelse i ufreden. Efter slaget overlod man Sturla 'selvdömme'. Blandt andre bestemmelser var den, at Olaf, hvem Sturla betragtede som sin modstander, skulde rejse til Norge⁵. Det samme var, som bekendt, tilfældet med Snorre. Olaf opholdt sig nu i mindst 4 år i udlandet. Den første vinter, 1237—38, opholdt han sig i Nidaros⁶.

¹ Sturl. I, 477.

² Sst. 487.

³ Sst. 492.

⁴ Sst. 493.

⁵ Sst. 496, 498. Fms. IX, 453.

⁶ Sst. 500.

Den følgende vinter var han dér også hos hertug Skule¹. Det var vanskelige tider, da ufreden mellem kong Hakon og Skule nu brød løs, men Olaf har, med sin medfødte takt og fredelige sindelag, vidst at holde sig udenfor stridighederne; man savner iøvrigt nærmere efterretninger om hans færde. Der er ingen tvivl om, at der har været godt forhold mellem ham og kongen; om denne digtede han vist to digte; den hrynhende drupe, hvoraf der findes betydelige rester, er dog nærmest om kongen og ikke om Skule. Han beskylder bæggens uvenner for at have stiftet og vedligeholdt ufreden mellem dem, og han siger: »det var en stor sorg for de mægtige mænd, at fyrsterne stredes indbyrdes, ti altid vil bæggens store kappelyst og magt mindes, så længe jorden holder havet oppe«. At han giver kongen ret overfor Skule viser disse ord: »Sverres ætling fik sejr som ret var; således vilde gud det«. Skule faldt i slutningen af maj 1240. Noget derefter er Olaf rejst til Danmark, hvor han opnåede kong Valdemar sejrs gunst og fortrolighed. Knytlingasaga siger herom: »hos ham (Valdemar d. gamle) var Óláfr Þórðarson og lærte af ham mange kundskaber, og hos ham fik han mange udmærkede fraspagn«². Det sidste sigter vel til Danmarks historie, men vi er ude af stand til nærmere at belyse dette. Det første oplyses delvis ved, hvad Olaf selv meddeler i sin afhandling om runerne; han har bl. a. talt med kongen om runerne og deres brug, og han anfører en (dansk) sætning, »kompi-leret«, d. v. s. lavet, af kongen selv »min herre«. Dette er meget interessant og viser atter, hvor let og taktfuldt Olaf har forstået at omgås de højeste personer. Hvor længe han

¹ Sturl. I, 540.

² Sögur Danakonunga s. 287; jfr. Sturl. II, 143: »hans farbroder Olaf havde været i Danmark hos kong Valdemar, og fået megen hæder af ham«.

har opholdt sig i Danmark vides desværre ikke. Kongen døde 28. marts 1241.

Har Olaf været i kongens hird vinteren 1240—41, er det rimeligst at antage, at han er rejst til Norge kort efter kongens død, og snarest samme sommer tilbage til Island. Men herom savnes efterretninger. Man hører nemlig her efter først noget om ham 1248. Da havde Þórðr kakale magten i Island, og han hørte til den samme side som brødrene Sturla og Olaf (Snorre-siden). Der var således intet mærkeligt i, at Þórðr »tog til lovsigemand, som det hedder, Olaf hvideskjald Tordssön«¹. Han beklædte embedet i en 3-årsperiode, til 1250. Om hans virksomhed i embedet tier kilderne iøvrigt. Det hedder et par år efter, at Olaf da bode på Stafaholt², og der nævnes en Þorsteinn titlingr ved år 1255, som »havde været i lære i Stafaholt hos Olaf Tordssön«³. Når han bosatte sig på denne gård, vides ikke, rimeligvis kort efter sin hjemkomst, og her har han altså holdt skole for unge gejstlige; det må han formodes at have gjort til sin død. Hans afhandling står i nøjeste forbindelse med denne hans virksomhed.

I året 1252 var Olaf atter lovsigemand, men kun dette ene år, idet han ønskede sig fritagen for hvervet og undskyldte sig med svagelighed⁴. En anden grund har dog måske været medvirkende, nemlig den politiske udvikling netop i dette og de følgende år. Det nævnte år kom Sturlungen Þorgils skarðe til Island med kong Hakons »ærinde«. Han henvendte sig først til sine slægtninge, og kom snart til Borgfjorden og gæstede Olaf i Stafaholt. Han sammenkaldte et møde under Höfðahólar (uvist hvor), hvor også

¹ Sturl. II, 104.

² Sst. 150.

³ Sst. 263.

⁴ Sst. 176.

Olaf kom tilstede og, som det synes, ledede mødet; han »stod op og begyndte sin tale med at bede gud beskytte alle de tilstedeværende med sin nåde og miskundhed; bad dernæst om, at alle tog sømmelig imod en så udmærket herre som kong Hakons breve og ærinder; man skulde ikke bære sig ad som mangen en fudentast, at svare højtstående mænds ærinde med dumheder, »hvad gud ikke lade ske her i dag; lad det blive til virkelighed, som er hans vilje og hvad der er bedst for alle«. Dette er et vidnesbyrd om Olafs sindelag¹.

Det hører ikke hid at fortælle sagens gang i den følgende tid. Det anførte viser ikke, at Olaf vilde, at man skulde underkaste sig den norske konge, men det viser et venligt sind og ærbødighed for ham, hvem Olaf jo kendte personlig. Der viste sig at være modstand blandt de tilstedeværende og der kom foreløbig intet ud af sagen. Men Þorgils fortsatte sin agitation for kongen. Den følgende vinter besøgte Þorgils atter Olaf i Stafaholt. Men da blev han om natten overfalden her af Sturla Þórðarson og Hrafn Oddsson; denne sidste var hovedmanden og viste sig lidet forsonlig. »Da rejste Olaf sig og sagde: Det skal I vide Hrafn og Sturla, og alle de, som er i deres skare, at al den skam, som I gör mod gården her og mig, skal afføde hos mig al den vrede, som jeg formår at vise. Jeg skal bede den almægtige gud og den hellige biskop Nikolaus, hvem kirken her tilhører, at han straffe eder for den overlast, I gör. Og jeg synes det passede sig bedre for dig Sturla, at værge Þorgils' plads med dine væbnede mænd, end stå dér, hvor du er nu«. Sturla svarede: »Jeg ved, at du kun vil det gode, men det [3: at jeg ændrer min stilling] vil nu ikke ske foreløbig«. Der blev så underhandlet

¹ Sturl. II, 150 ff.

om forlig mellem Þorgils og hans modstandere, hvortil Þorgils var lidet villig. Da kom Olaf til ham efter at have talt med Hrafn og Sturla og opfordrede Þorgils kraftig til at gå ind på et forlig; han henviser til forholdet til Gizurr og den 'skam', de har at lönne ham, først og fremmest Snorre Sturlusons drab, 'som vi alle var forpligtede til at hævne, hvis vi kunde'; han peger på Gizurr som hovedtjenden — og deri så han ret —; han sluttede sine formaninger med at sige: »Det er en vanskelig sag at finde ud af, frænde, men vælg den udvej, hvoraf der opstår mindst ulykke«. Mange støttede Olafs ord, og enden blev et forlig, som Olaf havde størst andel i. Olafs optræden ved denne lejlighed er meget smuk og ærefuld for ham¹. Det sidste vi hører om ham er, at han frarådede Þorgils året efter at drage til Tværá-leid (ting), åbenbart for at hindre ufred og kamp. Men Þorgils fulgte ikke rådet².

Selv om det, der vides om Olaf, kun er lidet, er det dog tilstrækkeligt til at man kan danne sig et billede af ham og hans karakter. Han hørte åbenbart til den bedre side af Sturlungerne. Han har været meget fredelig mand, der undgik voldsomheder — kun én gang og det som meget ung deltog han i et ufredstogt — og altid vilde stifte fred. Personlig har han været meget vindende, siden han vandt kong Valdemars yndest; herom vidner også de anførte udtryk som Sturlas om ham. Bestemt kunde han dog også være i sin optræden, hvad det ovf. omtalte klart viser. Endelig var han åbenbart meget gudfrygtig. Dette viser også hans afhandling. Alt i alt er han en af Sturlungetidens mest tiltalende personer og minder i meget om sin broder, Sturla. Trofast var han, hvad man kan se af

¹ Sturl. II, 158—64

² Sst. 178.

hans udtalelser om Snorre. Der er ingen tvivl om, at han har elsket ham og hans minde.

Som skjald hører Olaf til de bedste i det 13. årh. Han er mere original i sine kenninger end Sturla, og de er udmærket sammenstillede. Der er flugt i hans vers, og alt det tekniske er fuldkomment. Han er ligeså stor teoretiker som Snorre, af hvem han uden tvivl har lært meget. Hans forståelse af og kendskab til ældre skjalde- (og edda-) digtning fremgår klart af hans afhandling. Han anfører vers af de bedste skjalde fra alle århundreder (jfr. anm. s. 924 i min litt. hist². II), foruden af andre digtere og digte, som vi nu lidet eller intet kendskab har til.

Hvad der er overleveret af hans digtning findes i Skjalde-digtning B II. 104—10. Det er desværre ikke meget. Værdifuldest er de 12 vers af den hrynhende drupe, vistnok om kong Hakon. Denne viser også hans redelige, sundt dømmende sind (jfr. ovf.), samt hans religiøsitet. Et udslag af denne var hans (tabte) digt om Torlak d. hellige, samt digtet om Thomas Becket (hvis det da er af ham), hvoraf kun to kvartvers haves. Desuden haves et vers af et drotkvædet digt om kong Hakon, og 2 vers af et digt om islændingen Arón Hjörleifsson, en mand, der i et vist tidsrum spillede en meget sympatisk rolle. Han blev gjort fredløs i Island, og levede længe i Norge, højt anset. Han døde 1255. Olaf har lært ham at kende i Norge. Ellers kendes intet til forholdet mellem de to. Olaf vides desuden at have digtet om Erik Sveakonge, om Hakon d. unge, Knut jarl Hakonsson og om Valdemar sejr; men alle disse digte er tabte. Endelig haves en lausavísa (om slaget på Láka) og et par versbrudstykker. Nogle af de anonyme vers i afhandlingen er mulig af Olaf. Jfr. herom min litt. hist.

II.

Om Olafs forfatterskab vides intet, bortset fra den afhandling, der straks vil blive behandlet og som her udgives. Men der er et historisk værk, som man kunde være meget tilbøjelig til at tillægge Óláfr, nemlig Fagrskinna. Efter alt at dømme må dette være forfattet i tiden 1230—40 og at stå i et bestemt forhold til kong Håkon, der jo også ellers var litterært interesseret. Værket viser især en bestemt interesse, nemlig for skjaldekvad, og et udstrakt kendskab til disse, hvilket fortræffeligt passer på Olaf. Man kunde da formode, at kong Håkon havde benyttet lejligheden — ligesom hans bedstefader Sverre — til at få en kortfattet skildring af Norges historie ned til sagaen om Sverre. Altså som etslags indledning til denne. Olaf havde rigelig tid til at udføre dette arbejde under sit ophold i Norge, og de skrevne værker, som det forudsætter, kan antages at have været tilstede i Norge. Men dette er naturligvis kun en formodning. En nøjagtig stilistisk undersøgelse kunde mulig føre til et bestemt resultat. Vi vil nu se nærmere på det arbejde, der med sikkerhed tillægges Olaf.

Som allerede anført holdt Olaf en skole på gården Stafaholt, formodentlig i et tidsrum af omtr. 15 år. Noget positivt vides intet derom med undtagelse af, hvad der er anført om Torstein titling. Rimeligvis har undervisningen gældt den 1. del af det almindelige studium, det såkaldte trivium, bestående af grammatik, dialektik og retorik. Af disse 3 fag har det vel fornemmelig været det første — og tildels det sidste —, Olaf underviste i. Det var på en måde også det vigtigste, ialfald det elementæreste.

Det forstår sig af sig selv, at Olaf ikke var i stand til

